

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

УДК 343.424:2-53/56

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.6.13>

ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗДІЙСНЕННЮ РЕЛІГІЙНОГО ОБРЯДУ В РІШЕННЯХ ЄСПЛ

Бабіков Олександр Петрович,

orcid.org/0000-0003-4003-5198

доктор юридичних наук,

професор кафедри кримінального права і процесу

Державного університету «Київський авіаційний інститут»,

керівний партнер АО «ДЕФЕНСОРЕС»

Федоренко Ігор Люсикович,

orcid.org/0000-0002-1512-7835

кандидат юридичних наук

Державного університету «Київський авіаційний інститут»,

старший партнер АО «ДЕФЕНСОРЕС»

Свобода віросповідання, яка передбачає свободу вибору, зміну або відмову від релігії, переконань, право публічного висловлювання своїх релігійних поглядів, гарантована Конституцією, законами України та низкою міжнародних угод, зокрема Європейською конвенцією із прав людини та Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, якими визначено свободу релігії як одне з основних прав людини, що не підлягає обмеженню.

Існування різних релігій, церков, світоглядів, взаємодія релігійних організацій, вірян з державою та суспільством створюють передумови для конфліктів, наслідком яких є перешкоджання здійсненню релігійних обрядів чи релігійної діяльності.

Питання світогляду, свободи думки, совісті, релігійних переконань є надзвичайно важливими для держави як в аспекті забезпечення прав і свобод конкретної людини, так і щодо консолідації суспільства.

Захист свободи віросповідання, коли людина вільна від впливу держави, охорона релігійних обрядів є основними елементами для побудови демократичного суспільства та безперешкодного забезпечення прав і свобод людини.

Дослідження практики Європейського суду із прав людини у справах, рішень, пов'язаних з неналежним захистом і реагуванням держави на порушення релігійних прав громадян, важливе з погляду визначення основних проблемних аспектів у цій сфері та ключових засад урегулювання спірних питань.

Маємо на меті змінити підхід і, з урахуванням практики Європейського суду із прав людини, застосовувати термін «втручання, спрямоване на перешкоджання здійсненню релігійного обряду, релігійної діяльності», що буде охоплювати й будь-які втручання в діяльність священнослужителя чи релігійних організацій. Розглянути практику Європейського суду із прав людини, справи, що були прикладом втручання у свободу віросповідання та релігійні обряди, стали предметом судового розгляду.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, релігійний обряд, свобода віросповідання, кримінальне правопорушення, рішення ЄСПЛ.

Babikov Oleksandr, Fedorenko Igor. Obstruction of religious rules in the decisions of the ECHR

Freedom of religion, which includes the freedom to choose, change or abandon religion, beliefs, and the right to publicly express one's religious views, is guaranteed by the Constitution, laws of Ukraine, and a number of international agreements, in particular the European Convention on Human Rights and the International Covenant on Civil (ECHR) and Political Rights, which define freedom of religion as one of the fundamental human rights that cannot be restricted.

Along with this, the existence of different religions, churches, worldviews, the interaction of religious organizations, believers with the state and society creates the prerequisites for the emergence of conflicts, the consequence of which is the obstruction of religious rites or religious activity.

Issues of worldview, freedom of thought, conscience, and religious beliefs are extremely important for the state both in terms of ensuring the rights and freedoms of a particular person and the consolidation of society.

Protection of freedom of religion, where a person is free from state influence, protection of religious rites are the main elements for building a democratic society and ensuring human rights and freedoms without hindrance.

Researching the practice of the ECHR in cases related to inadequate protection and response of the state to violations of the religious rights of citizens is important from the point of view of identifying the most important problematic aspects in this area and key principles for resolving controversial issues.

Change the approach and, taking into account the practice of the ECHR, apply the term interference aimed at preventing the implementation of a religious rite, religious activity, which in turn will cover any interference with the activities of a clergyman or religious organizations.

Consider the practice of the ECHR, which were an example of interference with freedom of religion and religious rites, and became the subject of judicial review.

Key words: *criminal liability, religious rite, freedom of religion, criminal offense, decision of ECHR.*

Постановка проблеми. В Україні свобода віросповідання є гарантованим правом, встановленим у ст. 35 Конституції України, що визначає: «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання» [1]. У ст. 9 Європейської конвенції (далі – Конвенція) передбачено як право на свободу думки, совісті й релігії (ч. 1: «Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики й ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно»), так і підстави для їх обмеження (ч. 2: «Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб») [2].

Забезпечення права особи бути вільною від впливу держави, самостійно вирі-

шувати більшість питань, за наявності в держави позитивного зобов'язання допомогти, підтримати та захистити, покладає на державу головний обов'язок – забезпечити справедливий баланс між інтересами, що конкурують.

Одними з найвідоміших у цій сфері є рішення Європейського суду із прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі «Мігоряну та релігійна громада свідків Єгови міста Ізмаїл проти України», «Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova Bayatyan v. Armenia», у яких розглянуто різні аспекти взаємодії церкви та держави, пов'язані з можливістю відправлення релігійних обрядів і реалізації права на свободу віросповідання та релігійних переконань [3–5].

Роль держави як нейтрального та неупередженого організатора сповідання різних релігій, вірувань та переконань, що сприятиме підтриманню громадського порядку, релігійної гармонії та толерантності в демократичному суспільстві, необхідності забезпечувати взаємну терпимість між супротивними групами, ЄСПЛ акцентував у рішеннях у справах

«Лейла Шахін проти Туреччини» (заява № 44774/98, п. 107, ЄСПЛ 2005–XI), «Бегелурі й інші проти Грузії» ("Begheluri and Others v. Georgia") та багатьох інших.

Аналіз практики ЄСПЛ, з'ясування сенсу рішень, інтерпретація, використання у практичній діяльності та нормотворенні сприятимуть забезпеченню справедливого балансу між інтересами вірян, релігійних громад, державою та суспільством.

Метою дослідження є з'ясування підходів, критеріїв оцінювання під час визначення кваліфікації діянь, пов'язаних з перешкоджанням здійсненню релігійного обряду, у рішеннях ЄСПЛ.

Стан опрацювання проблематики. Питанням, пов'язаним з дослідженням генезису, практики застосування, проблем кваліфікації та вдосконалення законодавства у сфері охорони свободи віросповідання, присвятили свої праці О.І. Дімітрова, О.В. Кришевич, С.Я. Лихова, В.І. Маркін, М.В. Палій, І.О. Рощина, М.І. Хавронюк та інші.

Виклад основного матеріалу. Охорона свободи віросповідання є важливим елементом правопорядку для кожного демократичного суспільства. Водночас охорона релігійних обрядів, захист релігійних громадян і організацій не може розглядатися як абсолютна. У разі зловживань, під виглядом обрядів може здійснюватися посягання на інші права й свободи громадян, у випадках, коли вони використовуються як засіб для заволодіння майном, примушування до праці, інших протиправних дій. Діяльність релігійних організацій може суперечити ідеології держави, суперечити законодавству. Також мають місце конфлікти між різними конфесіями, церквами, їх «конкуренція» серед вірян.

У Кримінальному кодексі України (далі – КК) відповідальність за перешкоджання здійсненню релігійного обряду передбачено у ст. 180, де криміналізовано такі дії: у ч. 1 – незаконне перешкоджання здійсненню релігійного обряду, що зірвало або поставило під загрозу зриву релігійний обряд, ч. 2 – примушування священнослужителя шляхом фізичного або психічного насильства до проведення релігійного обряду [6].

Зважаючи на те, що «перешкоджання» здійсненню релігійного обряду може бути виправданим і відповідати інтересам демократичного суспільства, до таких дій застосовується поняття «обмеження», а для об'єднання правомірних і неправомірних дій – «втручання».

Дослідники практики ЄСПЛ наводять низку прикладів втручання, що були предметом судового розгляду: покарання осіб, які сповідують релігійні переконання, не визнані державою; притягнення до адміністративної відповідальності за біблійні богослужіння вдома, у житловому приміщенні одного з учасників заходу, без повідомлення влади про створення релігійної групи; відмова визнати релігійне об'єднання, його розпуск; примушування до зміни переконань; втручання у внутрішню організацію громади, зокрема визначення державою конфесійної приналежності громади; використання зневажливих термінів щодо релігійного руху, характеристика релігійної групи як «секти», «молодіжної секти», «молодіжної релігії», «психосекти», «деструктивної», «псевдорелігії»; переривання богослужбових ритуалів; рішення про знесення релігійних будівель; економічні, фінансові або податкові заходи, якщо такі заходи справляють дійсний серйозний вплив на можливість релігійної громади здійснювати релігійну діяльність; встановлення особливого режиму отримання пожертв або перешкоджання цьому; відмова надати засудженому побачення зі священником або можливість взяти участь у богослужінні; дії держави на користь лідера розділеної релігійної громади або спрямовані на примус громади, усупереч його чи її власному бажанню, до єдиного правління; висилка із країни або заборона на в'їзд до країни; звільнення у зв'язку із членством у релігійній організації; відмова допустити до заняття окремої посади/виконання якоїсь роботи через релігійні переконання; поведження з тілом померлого у спосіб, що унеможлиблює поховання відповідно до релігійних переконань; харчові заборони та приписи, що втручаються в питання релігійних практик (як це має місце, наприклад, щодо іудаїзму); тиск і залякування у зв'язку з належ-

ністю до релігійної організації; втручання в організаційну автономію релігійної організації і спроба примусового об'єднання релігійної громади тощо [7].

У суспільстві, де співіснують різні конфесії, встановлення обмежень на свободу особи сповідувати свою релігію чи переконання може запроваджуватися суто з метою примирити інтереси різних груп і забезпечити повагу до переконань кожного, що впливає як із п. 2 ст. 9 Конвенції, так і з позитивних зобов'язань держави за ст. 1 Конвенції гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права та свободи, визначені в Конвенції.

Для визначення правомірності втручання застосовується триступеневий тест з відповідями на питання: 1) чи було втручання передбачене законом; 2) чи передбачало воно легітимну мету; чи було воно необхідним у демократичному суспільстві (пропорційним щодо визначеної мети)?

Розглянемо декілька конфліктних ситуацій у сфері реалізації права на свободу світогляду й віросповідання та його захист у справах, вирішених ЄСПЛ.

У справі «Мігоряну та релігійна громада свідків Єгови міста Ізмаїл проти України» ЄСПЛ розглянув питання повноти вжитих державою заходів, спрямованих на забезпечення охорони від нападів, особливо осіб, вмотивованих релігійним упередженням, а також щодо незаконного втручання у здійснення релігійних обрядів. Щодо особи, яка організувала вхід до релігійної споруди, припинення богослужіння та вчинення насильства, було застосовано адміністративне стягнення за дрібне хуліганство, а також зазначені події були предметом розслідування у кримінальному провадженні.

Під час розгляду зазначеної справи на предмет своєчасності та повноти вжитих державою заходів ЄСПЛ дійшов таких основних висновків: 1) державою вжито заходів, спрямованих на забезпечення терпимості між супротивними релігійними групами, впроваджено адміністративну та кримінальну відповідальність (п. 62); 2) нормативне забезпечення права є недостатнім за

відсутності дієвого механізму його реалізації; 3) вжиття заходів адміністративного характеру з урахуванням ступеня суспільної небезпечності може вважатися адекватним і пропорційним (п. п. 65, 66, 71); 4) непослідовність органів державної влади щодо здійснення за тим самим фактом одночасно адміністративного та кримінального проваджень (п. 68); 5) суперечливість щодо визначення мотиву вчинення правопорушення, неналежне обґрунтування причин кваліфікації дій як таких, що вчинені з «хуліганського мотиву», а не у зв'язку з релігійними мотивами (п. п. 72–76); 6) кримінальне провадження було закрито без зазначення чітких підстав для ухвалення такого рішення (п. 76).

З вищевказаних міркувань Суд дійшов висновку про порушення ст. 6 Конвенції та зазначив, що органи державної влади не дотримали свого позитивного зобов'язання забезпечити взаємну терпимість між супротивними релігійними групами.

У справі «Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova» розглядалось питання відмови держави в реєстрації релігійної організації. За відсутності такої реєстрації церкві заборонялось здійснювати релігійну діяльність на території держави.

Позиція уряду полягала в тому, що релігійна організація є розкольницькою, її реєстрація не може бути проведена до того, як відповідні питання не будуть вирішені між патріархами. Уряд також наголошував, що реєстрація може призвести до розколу суспільства, розпорошення вірян між різними церквами та поставило б під загрозу соціальну стабільність і навіть територіальну цілісність країни.

Суд, не погодившись з позицією уряду, звернув увагу на таке: 1) оцінка офіційною владою країни канонічних питань діяльності релігійної групи в аспекті розкольніцтва не відповідає принципу нейтральності щодо церкви; 2) держава зобов'язана забезпечити толерантність релігійних груп, зокрема й приналежних до однієї конфесії, і не може ставити офіційне визнання в залежність від волі церковної влади; 3) статут церкви не перед-

бачав жодної протиправної діяльності, не було надано доказів того, що вона була причетна до протиправної діяльності; 4) відсутність фактичних перешкод для діяльності церкви, відсутність офіційного визнання за нею статусу позбавляло її багатьох можливостей володіння активами. З огляду на зазначені обставини судом констатовано порушення ст. 9 Конвенції.

У справі "Bayatyan v. Armenia" спір полягав у тому, що заявника, який належав до релігійної організації, а його переконання перешкоджали несенню військової служби, було притягнуто до кримінальної відповідальності за ухилення від військової служби. На той час законодавство країни не передбачало можливості проходження альтернативної (невійськової) служби.

Суд установив факт порушення ст. 9 Конвенції, незважаючи на посилення уряду на необхідність захисту громадського порядку, звернув увагу на таке: 1) законодавче запровадження альтернативної служби є ефективним засобом подолання можливих конфліктів і зводить свободу розсуду держави; 2) фактичний вибір для громадянина між кримінальним покаранням і діями всупереч власним переконанням є безальтернативним і вказує на непропорційне втручання у права заявника.

З наведених прикладів рішень ЄСПЛ можна визначити такі загальні засади у сфері забезпечення свободи світогляду й віросповідання: 1) держава зобов'язана забезпечити правове регулювання, що забезпечує баланс інтересів держави, людини та суспільства; 2) правове регулювання не може стосуватися канонічних питань, що перебувають у віданні церкви; 3) засади реєстрації релігійних організацій та інша взаємодія держави й церкви не мають передбачати дискримінаційні механізми залежно від конфесійної приналежності, церковних зав'язків, панівної релігійної спільноти; 4) кримінально-правовий захист від посягань на

свободу світогляду та віросповідань має бути ефективним і адекватним ступеню суспільної небезпечності; 5) наявність суспільної мети та національних інтересів повинна передбачати можливість вибору для особи, яка через власні переконання не може вчиняти ті чи інші дії.

Висновки. Питання світогляду, свободи думки, совісті, релігійні переконання є надзвичайно важливими для держави як в аспекті забезпечення прав і свобод конкретної людини, так і щодо консолідації суспільства.

Формулювання у кримінальному законодавстві України протиправних дій у цій сфері, що обмежується незаконним перешкодженням здійсненню релігійного обряду, що зірвало або поставило під загрозу зриву релігійний обряд, і примушуванням священнослужителя шляхом фізичного або психічного насильства до проведення релігійного обряду, натепер не відповідає вимогам сьогодення та засадам, передбаченим Європейською конвенцією.

Зокрема, підлягає вдосконаленню формулювання об'єктивної сторони зазначеного кримінального правопорушення, оскільки «перешкодження здійсненню релігійного обряду» не повною мірою охоплює можливі діяння, спрямовані на порушення світоглядних і релігійних прав. Варто змінити підхід та, з урахуванням практики ЄСПЛ, застосовувати термін «втручання, спрямоване на перешкодження здійсненню релігійного обряду, релігійної діяльності», яке буде охоплювати також будь-які втручання в діяльність священнослужителя чи релігійних організацій. Кваліфікуючими ознаками такого діяння необхідно передбачити вчинення дій службовою особою з використанням влади або службового становища, з корисливих мотивів, з метою надання переваг іншій релігійній організації, конфесії, релігійній громаді, повторно, а також дії, що призвели до захоплення споруд, майна релігійних організацій, поєднані з насильством.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

2. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Рішення ЄСПЛ у справі «Мігоряну та релігійна громадян свідків Єгови міста Ізмаїл проти України» (заява № 36046/15) від 12 листопада 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f96#Text

4. Рішення ЄСПЛ у справі “Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova” (заява № 45701/99) від 13 грудня 2001 р., п. п. 111–113. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22002-5486%22%5D%7D>

5. Рішення ЄСПЛ у справі “Bayatyan v. Armenia” [GC] (заява № 23459/03) від 7 липня 2011 р. <https://lnk.ua/pVJdk2v4P>

6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341–III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

7. Заєць С. Свобода думки, совісті і релігії у практиці Європейського суду з прав людини : посібник. *Українська гельсінська спілка з прав людини*. Київ, 2024. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/Stattia-9-UHSPL-fin.pdf>

Стаття надійшла в редакцію: 01.11.2025

Стаття прийнята: 19.11.2025

Опубліковано: 22.12.2025

